

UDK 168.522:378(438)

Primljeno: 20. 5. 2018.

Pregledni rad
Review paper

Anna Legeżyńska, Bogusław Zieliński

KRIZA HUMANISTIKE, DRUŠTVA ILI TRŽIŠTA - POGLED IZ POLJSKE PERSPEKTIVE

Pitanje stanja poljske humanistike ne može se posmatrati odvojeno od sudbine univerziteta u cjelini niti izvan procesa i promjena u poljskom društvu i evropskoj akademskoj zajednici. Kao odgovor na stanje koje je okarakterizirano kao kriza uslijedile su brojne rasprave i praktične reakcije, kao što je osnivanje Kriznog komiteta poljske humanistike (KKPH) 2013. godine. U cilju prevazilaženja teškog stanja komitet je tražio veća izdvajanja za nauku, finansiranje univerziteta nezavisno od broja studenata, promjenu načina ocjenjivanja istraživanja i istraživačkih projekata za egzaktne i humanističke nauke. Kriza se takođe dovodi u vezu sa potpisivanjem bolonjske povelje i idejom stvaranja jedinstvenog akademskog prostora u Evropi, čime se sva pažnja usmjerava na nastavni proces a zanemaruje istraživačka djelatnost. Autori moguća rješenja vide u tri konkretna poteza: 1) prirodnoznanstvenu i tehničku sferu obrazovanja oplemeniti pitanjima egzistencije, kulture i jezika; 2) vratiti u fokus humanistička istraživanja kroz sistem finansiranja i 3) zahtjev da u političko-upravljačkim strukturama učestvuju predstavnici humanistike.

Ključne riječi: kriza humanistike; sloboda univerziteta; bolonjski proces; pitanja egzistencije, kulture i jezika.

Šta je „humanistika”? Kao prvo, oblast (humanističkih) nauka, ne tako oštro odvojena od društvenih nauka. Kao drugo, oblast nastave, kako univerzitetske, tako i školske. Kao treće, na kraju, humanistika je tip refleksije o čovjeku, njegovom stvaralaštvu i egzistenciji. Barbara Skarga definisala ju je kao “mišljenje o ljudskom mišljenju”. Nas interesira humanistika iz perspektive univerzitetskog obrazovanja, odnosno, želimo da se usredsredimo na oblast istraživanja i na oblast akademske nastave.

Šta može biti predmet diskusije? Zapravo sve što ispunjava ta dva veoma opširna pojma: humanistika i univerzitet. U različitim sredinama, akademskim i publicističkim, kruži uvijek isti spisak pitanja:

1. Kriza humanistike – postoji ili ne?
2. Posljedice izmjene *Zakona o visokom školstvu* 2011. godine
3. Stanje poljske humanistike u poređenju sa evropskom i svjetskom
4. Položaj humanistike u poređenju sa položajem nehumanističkih nauka
5. Finansiranje nauke, uključujući humanistička istraživanja
6. Principi parametrizacije
7. Principi ocenjivanja akademskih institucija
8. Društvena uloga i rang humanistike
9. Privredni kontekst akademskog obrazovanja
10. Granice i determinante autonomije univerziteta

Taj spisak može da se produži, ali ostanimo pri najvažnijem problemu, a to je suverenitet univerziteta. U sistemu liberalne demokratije granice univerzitetske slobode su najšire moguće i to je istina, ali nepotpuna. Sloboda univerziteta je u svakoj epohi imala svoja ograničenja, politička i privredna (Vidi: *Uniwersytety – 700 lat sporów*. Specijalno izdanje nedeljnika „Polityka”, 2014/4); isto tako je i danas. Dozvoljeno je, dakle, nakon systemske tranzicije osnivati u Poljskoj privatne fakultete, birati univerzitetsku vlast, izmišljati obrazovne programe, objavljivati bez ikakve cenzure, zapošljavati akademski kadar, upravljati finansijama, uspostavljati međunarodne kontakte, birati forme saradnje sa okruženjem. Sve su to znaci slobode koje je univerzitet bio potpuno ili delimično lišen pre 1989. godine, za vreme tzv. narodne demokratije.

Zbog čega dakle, i pored širokog opsega suvereniteta, imamo osjećaj sputavanja, ograničavanja, frustracije u univerzitetskoj svakodnevici? Zbog čega se sve češće apeluje da se **popravi slobodni univerzitet?**

1.

Tekovine promjene sistema se ne dovode u pitanje i niko ne bi od njih da odustane, ali negativne pojave u poljskoj nauci sve češće su efekat nesavršene i neefikasne slobode poljskog univerziteta u novoj društvenoj stvarnosti. Kao rezultat toga univerzitetska sloboda ne donosi željene rezultate.

Mogu se osnivati privatni fakulteti - ali ima ih toliko mnogo da bi možda trebalo neke od njih zatvoriti. Može se birati akademska vlast, ali na mnogim mjestima još uvijek traju oligarhijski običaji, koji toj vlasti dodjeljuju prevelike privilegije. Mogu se izmišljati programi, ali ih treba ugurati u mrežu ministarskih naloga (okviri kvalifikacije, silabus, principi evaluacije). Može se zapošljavati akademski kadar, ali u kontekstu demografske krize dolazi do prezaposlenosti, pa treba blokirati nova radna mesta. Možemo upravljati finansijama, ali izdvajanja za nauku su nedovoljna, a distribucija sredstava za istraživanja (grantovi) apsolutno centralizovana, uprkos prividima liberalizacije (jer dvije glavne institucije, osnovane upravo za taj zadatak: Nacionalni centar za nauku i Nacionalni program za razvoj humanistike – iz različitih razloga nailaze na brojne kritike). I najzad – možemo razvijati međunarodne kontakte, ali kakva je realna naučna i nastavna korist od ogromnog stipendijskog programa Erasmus, koji je intenzivirao mobilnost akademskih sredina, ali najčešće u jednom pravcu, tj. od nas ka zapadu Evrope?

Humanisti, za razliku od predstavnika egzaktnih nauka koji uživaju prestiž i naklonost vlasti u svakoj zemlji tržišne privrede, brinu za sudbinu humanistike i svoj položaj u posttranzicijskom periodu. Humanisti **opravdavaju svoje prisustvo**, osjećajući da se njihova uloga u stvarnosti poslije 1989. godine nekako promijenila, obezvrijedila. Intenziviranje diskusije o humanistici i univerzitetu primjetno je u Poljskoj već najmanje jednu deceniju. Njen glas nije odmah zvučao pesimistički. Godine 2007., dakle iste one kada je nastala liberalno-centristička koaliciona vlada (Građanska platforma i Poljska narodna stranka), počeo je proces reforme visokog školstva (sve do 2011.), koju je projektovale i nadzirale Ministarstvo nauke i visokog obrazovanja pod budnim okom ministarke Barbare Kudricke. Iste godine Institut za književna istraživanja PAN organizirao je konferenciju pod nazivom "Poljske humanističke nauke u novom veku", a istovremeno se održavao Skup polonista s provavilonskim nazivom "Polonistika u rekonstrukciji". Institut za književna istraživanja PAN i Komitet nauka o književnosti su 2009. godine organizirali su seminar pod nazivom "Humanistika budućnosti. Potencijal, šanse, uspjesi". Između prve i druge decenije sve jasnije je dijagnosticirana "kriza humanistike". Časopis

“Wielogłos”, koji izdaje Odjeljenje za polonistiku Jagjelonjskog Univerziteta (UJ) u Krakovu, registrirao je diskusiju o “krizi humanistike”. Mihal Januškevič, takođe 2009. godine, na stranicama časopisa “Znak” (br. 10) pita: *Imamo li danas krizu humanistike?* U istom broju uredništvo je objavilo esej J. Ellisa “Literatura utracona. Programy społeczne a rozkład humanistyki” (“Izgubljena književnost. Društveni programi i raspad humanistike”). Malo kasnije, 2010. god., na stranicama “Znaka” pisalo se čak o *Bankrotstvu humanistike*. Časopis “Kronos” je 2011. godine u br. 1 objavio ciklus radova na temu “Budućnost humanistike”. Iste 2011. god. objavljen je broj časopisa “Teksty Drugie” pod naslovom “Humanistika i moderno doba”.

Tadeuš Gadač u članku “Bankructwo humanisty czy „tylko” kryzys?” (“Bankrotstvo humaniste ili “samo” kriza?”), nadovezujući se na diskusiju objavljenju u “Znaku”, pisao je: “Sudbina humanističkih nauka - uključujući filozofiju, čini mi se ugroženom”. A dalje je analizirao:

“Osnovni problem nije sukob interesa između prirodnih i humanističkih nauka, nego pragmatizam koji nauku svodi na tehniku. Dok se to ne promisli i ne napravi izvjesni konsenzus, ne može se mnogo promeniti. (...)”

Mislím ipak da linija spora ne prolazi danas između humanističkih i egzaktnih nauka, nego između takozvanih čistih nauka koje se bave teorijom i idejama i primijenjenih nauka koje se bave praksom i primjenom. Zbog toga, smatram, ono što danas nazivamo naukom, nije - u suštini - nauka u uskom smislu, nego tehnika ili nauka u službi tehnike. Probleme takve kao što imaju istraživači književnosti ili filozofi mogu dakle imati i matematičari koji se bave čistom, a ne primijenjenom matematikom.” (T. Gadacz, http://www.miesiecznik.znak.com.pl/3563/2/bankructwo-humanisty-czy-tylko-kryzys?_ga=1.140905590.552079655.1429832597, datum pristupa: 25.06.2015.)

U debati o stanju univerziteta i njegove funkcije duh prognoze se sve više povlačio pod pritiskom pesimističke dijagnoze – počelo se uporno govoriti o “krizi”. Akademska sredina je manje ili više solidarno sastavljala i podržavala apele upućivane vlastima, došlo je čak do nekoliko susreta u formi Okruglog stola posvećenih humanistici. Manje-više od 2013. godine, odnosno dvije godine nakon izmjene zakona, čije su posledice počele bivati vidljive, ojačao je pokret akademske samoodbrane, što je pratila i promjena retorike: od prognostičko-pomirljive do katastrofično-revolucionarne. Profesor Antoni Dembinjski, rektor Katoličkog Univerziteta u Lublinu (KUL), tokom inauguracije školske godine govorio je: “Humanistika umire. To je činjenica” (www.lublin.gazeta.pl/.../1,48724,14993992, Rektor_KUL__Humanistyka_umiera, datum pristupa: 27.06.2015.). Međutim, nova

ministarka nauke Lena Kolarska-Bobinjska, smatrala je da krize nema (www.nauka.gov.pl/...ministerstwo/minister-nauki-nie-ma-kryzysu-humanistyki, datum pristupa: 27.06.2015.). Godine 2013. formiran je Krizni komitet poljske humanistike (KKPH), a 2014. objavljena je knjiga Pjotra Novaka *Hodowanie troglodytów (Uzgajanje trogloditâ)*. Dijagnoza univerziteta, predstavljena u poetici pamfleta, data je na sljedeći način:

“Postoje najmanje dva skrivena cilja reforme univerziteta. Prvi je odvlačenje mladih, sposobnih ljudi od intelektualnog posla – od čitanja knjiga, pisanja, predavanja – u korist kvazi-biznisa koji se svodi na nabavljanje novca za preduzeće nekad zvano Univerzitet. Drugi cilj je još demoničniji i u skladu je sa smjerom promjena globalnog karaktera – to je konsekventno oslabljivanje slobodarskog instinkta, a zasniva se na stvaranju dobrih uslova da se akademska sloboda (sloboda *tout court*) mijenja za materijalna dobra. To navraća vodu na mlin ciničnih osoba, koje bi htjele da ih slušaju oni koji ne umiju da vladaju.” (<http://lubimyczytac.pl/ksiazka/239956/hodowanie-troglodytow>, datum pristupa: 28.06.2015.)

Komitet, osnovan 2013. godine, evoluirao je od spontane protestne grupe koju su formirali uglavnom predstavnici Varšavskog univerziteta (UW), do organizirane strukture koja se 2014. god. definirala kao društvo koje “povezuje osobe zainteresirane za budućnost poljske humanistike iznad svih političkih i svetonazorskih podjela”. Osnivači društva izjavljuju: “Naš cilj je djelovanje u pravcu prevazilaženja krize institucionalne nauke, posebno humanistike, kao i integriranje sredina koje nisu ravnodušne prema sudbini nauke.”

Na internet stranici KKPH (<http://komitethumanistyki.pl/kkhp/kim-jestesmy/>, datum pristupa: 28.06.2015.) nalazi se dokumentacija rastućeg protesta akademskih krugova, kao i spisak zahtjeva upućenih vlastima, a obuhvataju: realni porast finansiranja nauke (sa sadašnjeg 0,43% BDP na 1,2%), finansiranje univerziteta nezavisno od broja studenata, promjenu načina ocjenjivanja istraživanja i istraživačkih projekata za egzaktne i humanističke nauke, smanjenje birokratije na univerzitetima, smanjenje učešća grantova u korist stabilnog finansiranja fakulteta (jer sada, kako čitamo, 10 % naučnika dobija 90 % sume za grantove). Svi postulati KKPH su važni, ali glavno pitanje je pitanje finansiranja nauke, koje zavisi od političkih odluka vlade.

Da se povećea ulaganje fakulteti traže odavno, iako se možda ne čuje dovoljno dobro u tom apelu glas foruma koji su osnovani da bi ih reprezentovali, kao što su Konferencija rektora poljskih akademskih škola, Konferencija rektora poljskih univerziteta ili Glavni savjet visokog školstva.

Na početku juna 2015. godine, na inicijativu KKP^H ulicama Varšave prošla je "crna povorka" predstavnika humanistike, zajedno sa spektakularnim "časovima" za vlast u vidu otvorenih, kritičkih predavanja, a u Ministarstvo nauke i visokog školstva predat je spisak zahtjeva. Odgovarajući na to, Ministarstvo je već 24. juna u varšavskoj Glavnoj trgovačkoj školi (SGH) organizovalo veliku debatu, uz učešće 400 predstavnika akademske sredine.

Treba podsjetiti da su programu KKP^H prethodili brojni, mada možda ne tako spektakularni kritički nastupi različitih akademskih sredina¹. Apelovalo se za različita pitanja finansiranja nauke, organizacije i formiranja okvira obrazovanja, kao što je, na primjer, davanje jeziku dokumenata vezanih za nauku i visoko školstvo (posebno jeziku korištenom u opisu Zemaljskih okvira kvalifikacije i - što za tim slijedi - opisima tzv. efekata obrazovanja) forme koju građani razumiju i koja je lišena elemenata novogovora. Ti apeli su bili upućivani na sve humanističke fakultete poljskih univerziteta, u uvjerenju da samo zajednička akcija garantuje realizaciju zahtjeva. U apelu poznanjskog Univerziteta Adama Mickjeviča izraženo je očekivanje da će nastati svojevrsni sporazum humanističkih akademskih centara iz cijele zemlje.

Na taj način formiran je široki front kritike stanja poljskih univerziteta, bez presedana u istoriji Republike Poljske. Humanistika se u njemu pojavljuje ili kao predstavnicija cijele akademije, ili pak kao oblast posebno i nezasluženo diskriminisana. Vrijedi zato skrenuti pažnju na one glasove koji ističu neophodnost auto-refleksije: šta je i šta treba da bude humanistika u današnje vreme, kao i u kojoj mjeri je i sama kriva za svoju situaciju?

2.

Poseban stav o uzrocima krize humanistike zauzima Vlodimjež Bolecki, koji na pitanje novinara o sve većem protestu zbog finansiranja humanističkih nauka na stranicama "Akadenskog foruma" 2013. godine odgovara:

¹ Decembra 2012. godine Fakultet za polonistiku Jagielonjskog univerziteta je donio odluku u kojoj se, između ostalog, govorilo o shematskom tretiranju nastavnog procesa "bez uzimanja u obzir specifičnosti pojedinih nauka", kao i o marginaliziranju humanistike i o "finansijskoj degradaciji" akademske sredine. S druge strane, Savjet Fakulteta za poljsku i klasičnu filologiju Univerziteta A. Mickjeviča je apelovao da se "poštuje autonomija fakulteta koja je posljednjih godina, posebno od stupanja na snagu novog zakona o visokom školstvu, znatno ograničena", kao i da se "u državnom budžetu bitno povećaju kvote predviđene za finansiranje nauke i visokog školstva, tako da budu uporedive s izdvajanjima u drugim zemljama, članicama Evropske Unije, kao i da se vrati fond predviđen za naučna istraživanja (tzv. vlastita istraživanja), da se obrade principi parametризacije koji će uzimati u obzir specifičnost humanističkih nauka, da se obezbijede "čestite" plate naučnim radnicima.

“Diskurs o kojem vi govorite, dominira u medijima i u velikoj meri naša sredina - najavljujući historične proteste - za njega je odgovorna. Na taj način stvaramo sliku humanistike (shvaćene zajedno s društvenim naukama; SSH) protiv koje su se urotile “zle sile”: niko je ne cijeni, svi je obezvrjeđuju, država ne daje pare, etc. To je besmislica. Taj diskurs su isprazne medijske priče. Osim toga koristimo pojam humanistika u preširokom, neodređenom značenju te riječi. (...) ...stavlanje u prošloj finansijskoj perspektivi filtera “info-bio-tehno” na evropska sredstva, odnosno isključivanje SSH, potvrđuje vašu dijagnozu. Međutim, problem je bio takođe u tome što se naša sredina uopšte nije za to interesirala. Nikakvih pisama, protesta, diskusija, interpelacija. Ništa, muk. A imali smo desetine predstavnika u tijelima koja reprezentuju naučne krugove. Dakle, možda se to “gubljenje humanistike”, za koje me pitate, zasniva na tome što naša sredina posljednjih godina nije konstruktivno učestvovala u stvaranju novih pravila organizacije i finansiranja nauke, u građenju sistema grantova koji odgovara standardima EU. Ako uporedimo dva velika rada o neophodnim reformama visokog školstva koje su pripremili Ministarstvo nauke i KRASP, među njihovim autorima skoro uopšte nije bilo humanista.” (<https://forumakademickie.pl/fa/2014/05/humanistyka-zyje-w-krwiobiegu-zmian-modernizacyjnych/> datum pristupa: 24.06.2015.)

Ponavljajući te iste zamjerke ranije (“O humanistici drugačije”, uvodni članak u “Druge tekstove” 2011/br. 6), Bolecki formuliše dva konkretna postulata koja bi trebala ojačati poziciju humanistike spram drugih nauka. Prvi je da se u društvenoj svijesti utvrde humanistička “otkrića koja se odnose na sistem, funkciju i značaj jezika u svim sferama čovjekove delatnosti”. Drugi je prihvatanje ne samo interdisciplinarnog, nego čak modela istraživanja između pojedinih oblasti. Te ideje se mogu smatrati interesantnim, iako se lako može primijetiti da autor - pišući o značaju jezika - misli na svoju filologiju, tj. na nauku o književnosti i lingvistiku. Obje grane humanistike u velikoj mjeri dominiraju tzv. kulturološkim teorijama, čije negativne posljedice (ne samo na poljskom tlu) detaljno analizira Agnieszka Kluba u studiji “Kriza humanistike - kriza univerziteta” (“Tekstualia”).

Ona piše o “metodološkoj vrevi” koju prave “namnožena” kulturološka istraživanja, ali takođe smatra podjelu na humanističke i egzaktne nauke za “nerazumnu” i anahroničnu. Tzv. kriza humanistike, kaže, samo je konsekvencija “specifičnog diskursa koji dominira posljednjih decenija u humanistici, a koji je nesumnjivo pomogao da se pripremi demontaža institucije Univerziteta”. Počinilac demontaže univerziteta koju spominje Kluba i o kojoj piše niz zapadnih autora (između ostalih J. Ellis ili A. Bloom) jeste nemilosrdno Tržište koje u Poljskoj tek počinje da jača.

Bill Readings u eseju "The University in Ruins" (London 1996) postavlja tezu o krizi univerziteta imajući u vidu američki model akademije koja se našla pod tržišno-liberalnim udarcima. Izvor problema postalo je nešto što ćemo ovde metaforički nazvati matriksom obrazovanja dvadesetog vijeka, otuđenom u vrtlogu kapitalizma i globalizma. Sa njim raspravlja Dominik La Capra u opširnoj studiji "Univerzitet u ruševinama?", situirajući svoja razmišljanja u kontekst "postapokaliptičnog nereda" (La Capra 2009: 248), ali, kaže kako, u izvesnom smislu univerzitet "uvijek treba da se nalazi u kriznom stanju" (La Capra 2009: 254), jer to pozitivno utiče (posebno u oblasti humanističkih nauka) na njegov identitet i granice disciplina.

3.

Govoreći o krizi, treba razdvojiti stanje humanistike kao oblasti znanja i situaciju osoba, institucija i fakulteta. Po našem uvjerenju, humanistika se razvija bez posebnih simptoma bezizlaznog položaja: izdaje se mnogo novih radova, održavaju se brojne konferencije, mnoštvo je istaknutih istraživačkih dostignuća. Znatno prošireni, zahvaljujući elektronskim medijima, pristup izvorima i protok informacija intenzivniji su nego u epohi tradicionalnih medija i olakšano je objavljivanje rezultata istraživanja – sve to zajedno stvara izuzetno povoljne uslove za razvoj nauke, uključujući i humanistiku. Naravno, za nivo radova nisu presudne tehničke inovacije, čak je vrlo vjerovatno da imaju manji značaj nego što se misli. Međutim, ono što je loše u akademskoj instituciji jeste uplitanje vlasti u organizaciju nastavnog procesa, nebriga o pravilnom finansiranju sektora nauke, jačanje birokratizacije u upravljanju fakultetima. Formalizacija nastavnih i istraživačkih djelatnosti je danas glavni neprijatelj akademije.

Razrastanje birokratizacije nema objektivno obrazloženje ali je to, kao što je poznato, ne samo lokalna posebnost, nego je karakteristična i za zajednicu Evropske Unije, ako ne i za cijelu informatičku civilizaciju. Mehanizam *perpetuum mobile* sastavljanja izvještaja, koji munjevitim tempom umnožava svoje varijante, izaziva osećaj apsurdna, jer su se u proteklom vijekovima i decenijama nauka i obrazovanje razvijale bez te informatičko-birokratske brnjice. Danas imamo poplavu naloga i naredbi koje služe kontroli nastavnog procesa i naučnog rada. Sistemi ECTS, APD (Arhiv diplomskih radova) i drugi, ne samo što predavaču i istraživaču oduzimaju dragocjeno vrijeme, nego doprinose pojavi koju nazivamo *dumping down*. Sukrivnja humanističkih krugova za upadljivo odsustvo erudicije, opštehumanističkog znanja i odsustvo jezičkih kompetencija je u znatnoj meri rezultat dva naša propusta: oslabljivanja ili čak odsustva aktivnog interesovanja za ranije izvršene "reforme"

školskog obrazovanja (na svim nivoima) i odustajanja od prijemnih ispita i snižavanja kriterija za upis na fakultet nakon što se pojavila demografska kriza.

4.

Treba ipak jasno reći da je birokratizacija poljskog univerzitetskog obrazovanja takođe posljedica tzv. bolonjskog procesa. Osnivački akt ove ideje potpisan je 1988. godine od strane međunarodne grupe rektora u Bolonji (u gradu najstarijeg univerziteta koji je slavio devetsto godina postojanja). Velika karta evropskih univerziteta (*Magna Charta Universitatum*) je relativno kratak ali važan dokument u čijoj *Preambuli* čitamo da je zadatak univerziteta “širenje znanja među mladim generacijama”. Međutim, u dijelu koji okuplja *Fundamentalne zadatke*, tačka 1 glasi:

“Univerzitet je autonomna institucija u samom centru društava različito organiziranih s obzirom na geografiju i istorijsko nasljeđe, on stvara, istražuje, ocjenjuje i prenosi kulturu naučnom i nastavnom delatnošću. Kako bi se odgovorilo potrebama svijeta koji nas okružuje, njegova naučna i nastavna djelatnost mora biti moralno i intelektualno nezavisna od političke i ekonomske vlasti.”

Odmah potom, u tački 2, čitamo:

“Da bi nastava odgovorila promjenljivim uslovima, potrebama društva i napretku nauke, naučna i nastavna djelatnost na univerzitetima mora biti međusobno neraskidivo povezana.” (<http://www.magna-charta.org/>, datum pristupa 24. 12. 2016.)

Dalje je riječ o “slobodi vršenja istraživanja”, toleranciji i o starateljskoj ulozi univerziteta prema tradiciji. Nema sumnje da se u sadržaju i tonu Velike karte ogleda duh evropskog univerziteta koji seže do tradicija srednjeg veka. Ideja *universitas* kao zajednice predavača i učenika tu je upisana u supranacionalni kontekst, ojačana direktivom “uzajamne razmjene informacija i dokumentacije” i uvjerenjem da je zajedničko djelovanje “neophodno za stalno napredovanje nauke”. U tom dokumentu ideja *universitas* je okružena karakterističnim rječnikom modernizacije: *razvoj, nauka, informacija, razmjena* opslužuju opis univerziteta isto kao i drugih institucija savremenog svijeta. Posebno treba ovdje izdvojiti rečenicu, da je “naučna djelatnost neraskidivo povezana sa nastavnom” (<https://www.umk.pl/uczelnia/dokumenty/statut/katra/>), jer je u njoj sadržana direktiva proporcije: učitelj i dalje mora ostati istraživač, obje dužnosti su “neraskidivo” vezane.

Sljedeći važan čin uvođenja tzv. bolonjskog procesa bila je Zajednička deklaracija evropskih ministara obrazovanja, potpisana 1999. godine, koja je sadržavala, tada

optimističku, a danas već manje realističnu konstataciju o “sve jačoj svijesti o potrebi stvaranja kompletnije i proširene Evrope”. Deklaracija je bila tumačenje projekta formiranja Evrope Znanja, odnosno Evropskog visokoškolskog područja (EVP). Za ostvarivanje tog zadatka navedeni su sljedeći uslovi: ECTS/ESTB, trostepene studije, sistemi akreditacije i certifikacije, programi mobilnosti, doživotno obrazovanje.

EVP je u zamisli bio atraktivan i konkurentan za druge dijelove sveta. Trebalo je da doprinosi strategiji “uravnoteženog razvoja” i da garantuje “visok kvalitet supranacionalnog visokog školstva”; trebalo je takođe da nudi “školstvo za sve” i da istovremeno spašava autonomiju obrazovnih institucija. Svaki nivo obrazovanja studenta pripremao bi ga za “tržište rada”. Na narednoj konferenciji (Bergen 19-20. maja 2005.) određen je finalni datum kompleksne implementacije EVP: 2010. godina i konstatovano je “sa zadovoljstvom” da se “u većini zemalja” više od polovine studenata već obrazuje prema novom sistemu. Naglašen je takođe značaj istraživanja, a u odrednici karaktera obrazovanja III stepena zapisano je da je “glavni sastavni dio doktorantskog obrazovanja razvoj znanja putem originalnih istraživačkih radova”. Odmah zatim istaknuto je jasno da te studije treba da promovišu “formiranje vještina koje se mogu prilagoditi, izlazeći u susret potrebama proširenog tržišta rada”.

U kontekstu aktuelne situacije rastuće nezaposlenosti u Poljskoj i znatnom dijelu Evrope riječi Izvještaja iz Bergena, koje projektuju “prošireno tržište rada”, kao da gube vezu sa stvarnošću. Očito da je bio momenat za razmisliti i o drugim pretpostavkama bolonjskog procesa, tj. kako ocijeniti (poslije skoro četvrt vijeka od proglašavanja Velike bolonjske karte) način njegove realizacije i praktične konsekvence za visoko školstvo u pojedinim zemljama.

U procesu implementacije smjernica bolonjskog procesa (uglavnom na ministrijalni, naređivački način) zvanog u Poljskoj reformom, akcentat je u većoj mjeri stavljen na prekomjerni plan “obuka” nego na široku i autentičnu diskusiju akademske sredine. Glasovi različitih predstavnika univerziteta su, čini se, samo u maloj mjeri našli odraz u aktuelnoj popravljenoj varijanti *Zakona o visokom školstvu*. Visoko-specijalizovani instruktori - misionari reforme - objašnjavaju filozofiju promjena na sljedeći način:

1. Univerzitet mora služiti građenju “društva znanja”
2. Akademske obrazovanje mora biti povezano sa potrebama privrede
3. Kategorija koja opisuje efikasnost obuke su “kvalifikacije” koje obučavani usvaja, standardizovane unutar evropskih i domaćih “okvira”.

Najlakše se možemo složiti sa idejom “društva znanja”, dok ostale tačke izazivaju nepovjerenje i brojna pitanja. Nije sad ni vrijeme ni mjesto da se razmatraju

mogućnosti vezivanja univerzitetskog (humanističkog) obrazovanja sa privrednim procesima, budući da ni ekonomisti ne mogu mjerodavno prognozirati tokove poljske privrede ni u mjesecima koji slijede. Međutim, želimo da skrenemo pažnju na treću tačku reformatorskih ciljeva, koja iznova definiše smisao akademskog obrazovanja kao umijeća koje student stiče (osim znanja i tzv. društvenih kompetencija). Naglašavanje tog elementa povlači praktične posljedice, jer je znatno više pažnje posvećeno i dalje se posvećuje modeliranju nastave, nego istraživačkim dužnostima univerziteta. To pomjeranje akcenta, možda karakteristično samo za poljski stil realizacije bolonjskih ciljeva, čini nam se posebno opasnom posljedicom reforme. Pred našim očima univerzitet se pretvara, kako se to često kaže u razgovornim (i od strane samih studenata korišćenim) formulacijama - u "školu". To odgovara širenju jednog vrlo suspektnog društvenog pristupa tzv. obrazovnim uslugama; u konstruisanom modelu nije bitno šta unosi kandidat koji počinje studije, nego koliko iznosi. Treba da iznese standardizovan prtljag, predviđen u silabusima, neprekidno ocjenjivan u stalno rastućem sistemu anketa i drugih instrumenata kontrole. Profesor-učitelj pretvara se u zanatliju obrazovanja.

5.

Naslovne kategorije, odnosno humanistika, društvo i tržište, predstavljaju komplikovan sistem spojenih sudova. Liberalizacija privrede utiče na premodeliranje društvene uloge humanistike koja mora redefinirati svoj status i istovremeno se odbraniti od konsekvenci pravila tržišta. To, naravno, nisu samo poljski problemi, doživjeli su ih i univerziteti zapadne Evrope, ali, što je važno, doživjeli su ih na svoj način, u sopstvenim političkim, društvenim i privrednim realijama. Vrijedi, dakle, konfrontirati procese oslabljivanja ili jačanja ranga humanistike u drugim kulturama sa situacijom u našoj zemlji, ali treba naći i svoja rešenja, npr. tako što će se tražiti oslonac u poljskoj obrazovnoj tradiciji međuratnog ili čak poslijeratnog perioda.

Važna osobina tradicionalnog obrazovanja bila je briga za **humanistički fundament obrazovanja** na svim nivoima i u svim specijalizacijama. Danas bi takođe obrazovanje inženjera, biologa ili geodeta moglo obuhvatati problematiku egzistencije, kulture, jezika. To je jedna od mogućnosti širenja dometa humanističke misli, a samim tim i jedna od mogućnosti jačanja njenog društvenog statusa. Drugi način je da Ministarstvo obradi više od jednog sistema preferentnog finansiranja humanističkih nauka (kao dosadašnji NPRH), s ciljem da se to finansiranje decentralizuje, ali i da se priliv novca usmjeri na određene, društveno važne ciljeve, npr. ispravljanje "reformisanog" obrazovanja, gde bi bili vraćeni formacijski zadaci humanistike. I

najzad treći, s prethodnim mogućnostima povezan gest, moglo bi biti da u strukturama vlasti koje donose odluke (ministarskim, skupštinskim, predsjedničkim) budu predstavnici humanistike. Drugim riječima, potreban nam je ne samo Nacionalni program razvoja humanistike, nego i Komitet za odbranu humanističke misli, koji bi bio nešto drugo nego sadašnji Krizni komitet, iako sasvim sigurno sa sličnim programom. Govorimo o tome u prenesenom smislu, jer takvu ulogu treba da ima kako ministarstvo nauke, tako i ministarstvo kulture, a takođe i sve skupštinske i senatske komisije. Pod odbranom humanističke misli razumijemo brigu za očuvanje umjerenosti u implementaciji ili prije interpretaciji naredbi EU o obrazovanju, jer je čak i u bolonjskoj deklaraciji naznačeno poštovanje kulturološke različitosti regiona.

Jedan od najvažnijih glasova po pitanju savremene humanistike jeste knjiga Mihala Markovskog iz 2013. godine *Polityka wrażliwości. Wprowadzenie do humanistyki (Politika senzibilitnosti. Uvod u humanistiku)*. Po mišljenju autora, humanistika nije nauka u uskom smislu, nego oblast zasnovana na pokušajima shvatanja “na koji način ljudi grade svoje svetove i kako ih jačaju”. Najvažniji zadatak univerziteta trebalo bi da bude stvaranje umijeća i senzibiliteta u odnosu na ovo višeglasje. Jedno od poglavlja knjige naslovljeno je “Zwrot egzystencjalny w humanistyce” (“Egzistencijalni preokret u humanistici”). Uskoro je vrlo oštru polemiku s Markovskim započeo Jan Sova u recenziji pod naslovom “Humanistyka płaskiego świata” (“Humanistika ravnog svijeta”), nazivajući viziju autora “množenjem diskursa” koje istiskuje Realno. A upravo to Realno treba da bude u centru naše pažnje. Humanistika XXI vijeka, kaže Sova, ima pred sobom misiju čiji je cilj da “otuđeni efekti čovjekove djelatnosti prestanu njime da vladaju” (Sova 2014: 192). U odgovoru na Sovinu filipiku autor *Polityke senzibilitnosti* još jednom precizira glavnu misao svoje knjige: “...tim više slobode imamo što je polifoničniji prostor naše svakodnevnice egzistencije i zato humanistika ima politički značaj, jer se odnosi na zajednički život” (Markowski 2014: 212). Tom odgovoru Markovski daje znakovit naslov: “Lewica akademicka: między hipokryzją i iluzją” (“Akademska ljevica: između hipokrizije i iluzije”).

6.

Evropski univerzitet preživeo je revolucionarnu epizodu destrukcije u vidu tzv. pariskog proljeća, maja 1968. godine. Poljski univerzitet možda i nema drugačije oružje nego da posegne za radikalnim sredstvima – tako bar možemo zaključiti po memorandumu upućenom Ministarstvu od strane učesnika nedavne “crne procesije”:

“Destruktivna politika vlade prema poljskoj nauci dovela je do prvog protesta naučne zajednice 1981. godine. Danas, 10. juna 2015. godine, na zgradama 16 poljskih univerziteta, tokom tri dana visiće crne zastave. Može biti zapanjujuće da su poslije 1989. godine univerzitetski profesori bili jedina grupa koja nikad nije protestovala. Međutim, zbog kratkovide, katastrofalne obrazovne politike vlade našem strpljenju je kraj. **Kucnuo je poslednji trenutak pred jesenje proteste** da vlast promijeni kurs naučne politike.” (komitethumanistyki.pl/2015/06/10/destrukcyjna-polityka/datum pristupa: 27.06.2015.) (podvukli autori)

Autori apela iz 2015. godine naglašavaju potrebu dijaloga sa vlastima i očekuju uvođenje “antikriznog paketa”. Ne govore o ograničavanju slobode univerziteta niti same humanistike, ali traže da se krene s ispravkama, što bi obezbijedilo finansijsku i kadrovsku sigurnost, visok nivo obrazovanja, viši nivo istraživanja i, najzad, društveni prestiž.

Postscriptum

Cijela ova prilično pesimistička slika se radikalno pogoršala nakon što je na vlast došla sadašnja nacionalno-desničarska vlada (Prawo i Sprawiedliwość). Nakon usvajanja brojnih zakona koji su radikalno promijenili pravno stanje Ustavnog suda, opštih sudova i Vrhovnog suda i tužilaštva, Vlada priprema tzv. Ustav za nauku, najavljivan kao “reforma drugačija od svih”, jer je “urađena u saradnji sa akademskom sredinom” u “konsultacijama bez presedana”, a koju akademska sredina naziva samo prividnim dijalogom, sa sitnim popravkama koje nisu odgovor na kritičke glasove iz mnogih univerzitetskih sredina o ciljevima koje su u osnovi *Projekta*. Gremiji brojnih poljskih fakulteta nakon čitanja izmijenjenog *Projekta o visokom školstvu i nauci* od 22. januara 2018. godine protestuju, izražavajući svoje principijelne zamjerke na sadašnji, i prethodni projekat.

Projektovani zakon sadrži, naravno, i neke dobre prijedloge. Na odobravanje nailaze takva rješenja kao što su opšti stipendijalni sistem za doktorante, ukidanje vanrednih doktorskih studija, materinska i očinska odsustva za doktorante ili lakše upravljanje finansijama fakulteta. Međutim, ti dobri elementi projekta ne mogu zakloniti osnovni mehanizam koji ukida autonomiju univerziteta. Brojni krugovi poljskog akademskog života skreću pažnju na činjenicu da će Zakon ukinuti univerzitetsku autonomiju, podređujući sve elemente suptilnog društvenog tkiva akademskog svijeta jednoj osobi - rektoru. U takvom rješenju vidi se ukidanje akademskog samoupravljanja i opasnost od autoritarizma. Uznemirujuća je i opasnost od jednostrane zavisnosti slobodnih naučnih istraživanja od državnog i privatnog

mecenata. Gubljenje realnih kompetencija savjeta fakulteta i senata primljeno je kao javni napad na samoupravu i autonomiju akademske zajednice, teškom mukom osvojenom u borbi sa starim režimom 1980. i 1989. godine.

Apel Univerziteta u Lođu konstatuje:

„Smatramo da je došlo vrijeme da se izrazi jasan protest prema aspiracijama Ministarstva nauke i visokog školstva kojima se sve ukida. Reforma će biti povezana sa ukidanjem i propadanjem mnogih fakulteta, univerziteta i uništavanjem individualnih života. To što je Ministar uspio formalno da uvjeri mnoge rektorske organizacije ne znači potpunu saglasnost cijele zajednice. I upravo to želimo jednoznačno da kažemo: Zakon dr. Govina ukida autonomiju univerziteta u Poljskoj. A autonomija je osnova Bolonjske deklaracije koju je potpisalo bezmalo 400 rektora prije 30 godina povodom proslave 900 godina Univerziteta u Bolonji. Autonomija od političara je fundament univerzitetskih, humanističkih vrednosti”.

Projekti Zakona su nazvani “antidemokratskim”, ukidaju subjektivnost fakulteta, označavaju (u slučaju predloženog novog tijela, Savjeta univerziteta) nepotrebno množenje akademskih instanci. Savjet univerziteta zamišljen je po uzoru na savjete u poslovnim subjektima, a povrh toga je jednoznačno u suprotnosti sa principom autonomije univerziteta, jer se učešćem osoba van akademske sredine upliće u proces izbora univerzitetskih vlasti. Pismo Savjeta fakulteta poljske i klasične filologije Univerziteta “Adam Mickjevič” u Poznanju takođe nedvosmisleno konstatuje da ukidanje subjektivnosti fakulteta i premještanje svih ovlaštenja donošenja odluka u univerzitetsku centralu uvodi autokratizam i centralizam umesto dosadašnje univerzitetske demokratije.

LITERATURA

1. La Capra, D. (2009), "Uniwersytet w ruinie? Historia w okresie przejściowym", *Doświadczenie, tożsamość, teoria krytyczna*. Prijevod K. Bojarska, Kraków
2. Legeżyńska, A. (2014), "Krajobraz poboloński. Widok z okna poznańskiego nauczyciela (akademickiego)", „Teksty Drugie” 2014/1
3. <http://www.umk.pl/uczelnia/dokumenty/statut/katra/>, datum pristupa: 24. 12. 2016.
4. Sowa, J. (2014), "Humanistyka płaskiego świata", „Teksty Drugie”, 2014/1
5. Markowski, M. P. (2014), "Lewica akademicka: między hipokryzją i iluzją", „Teksty Drugie”, 2014/1
6. *Uniwersytety – 700 lat sporów* (2014), specjalno izdanje tjednika „Polityka”, 2014/4
7. http://www.lublin.gazeta.pl/.../1,48724,14993992,Rektor_KUL__Humanistyka_umiera, datum pristupa: 27.06.2015.
8. <http://www.nauka.gov.pl/...ministerstwo/minister-nauki-nie-ma-kryzysu-humanistyki>, datum pristupa: 27.06.2015.
9. <http://lubimyczytac.pl/ksiazka/239956/hodowanie-troglodytow>, datum pristupa: 28.06.2015.
10. <http://komitethumanistyki.pl/kkhp/kim-jestesmy/>, datum pristupa: 28.06.2015.
11. <http://forumakademickie.pl/fa/2014/05/humanistyka-zyje-w-krwiobiegu-zmi-an-modernizacyjnych/> datum pristupa: 24.06.2015.
12. <http://komitethumanistyki.pl/2015/06/10/destrukcyjna-polityka/> datum pristupa: 27.06.2015.
13. <http://www.magna-charta.org/> , datum pristupa: 24. 12. 2016.
14. http://www miesiecznik.znak.com.pl/3563/2/bankructwo-humanisty-czy-tylko-kryzys?_ga=1.140905590.552079655.1429832597, datum pristupa: 25.06.2015.

CRISIS OF HUMANITIES, SOCIETY OR MARKET - THE POLISH PERSPECTIVE

Summary

The question of the situation in Polish humanities can not be viewed separately from the fate of the university as a whole or out of the process and changes in Polish society and the European academic community. In response to a situation characterized as a crisis, numerous reactions, discussions and practical reactions, such as the establishment of the Polish Humanitarian Crisis Committee (KKPH) in 2013, are followed. In order to overcome the difficult situation, the Committee has demanded greater allocations for science, university funding, regardless of the number of students, a change in the way in which research is evaluated and research projects for exact and humanistic sciences. The crisis is also linked to the signing of the Bologna Charter and the idea of creating a unique academic space in Europe, which focuses on the teaching process and neglects the research activity. The author sees possible solutions in three concrete measures: 1) to complete the natural-scientific and technical spectrum of education with the issues of existence, culture and language; 2) restore focus to humanistic research through the funding system, and 3) the demand for the participation of representatives of humanities in political and governance structures.

Keywords: humanitarian crisis; freedom of the university; Bologna process; issues of existence, culture and language.

Adresa autora

Authors' address

Anna Legeżyńska

Bogusław Zieliński

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (UAM)

anna.legezynska@amu.edu.pl

zielbog@amu.edu.pl